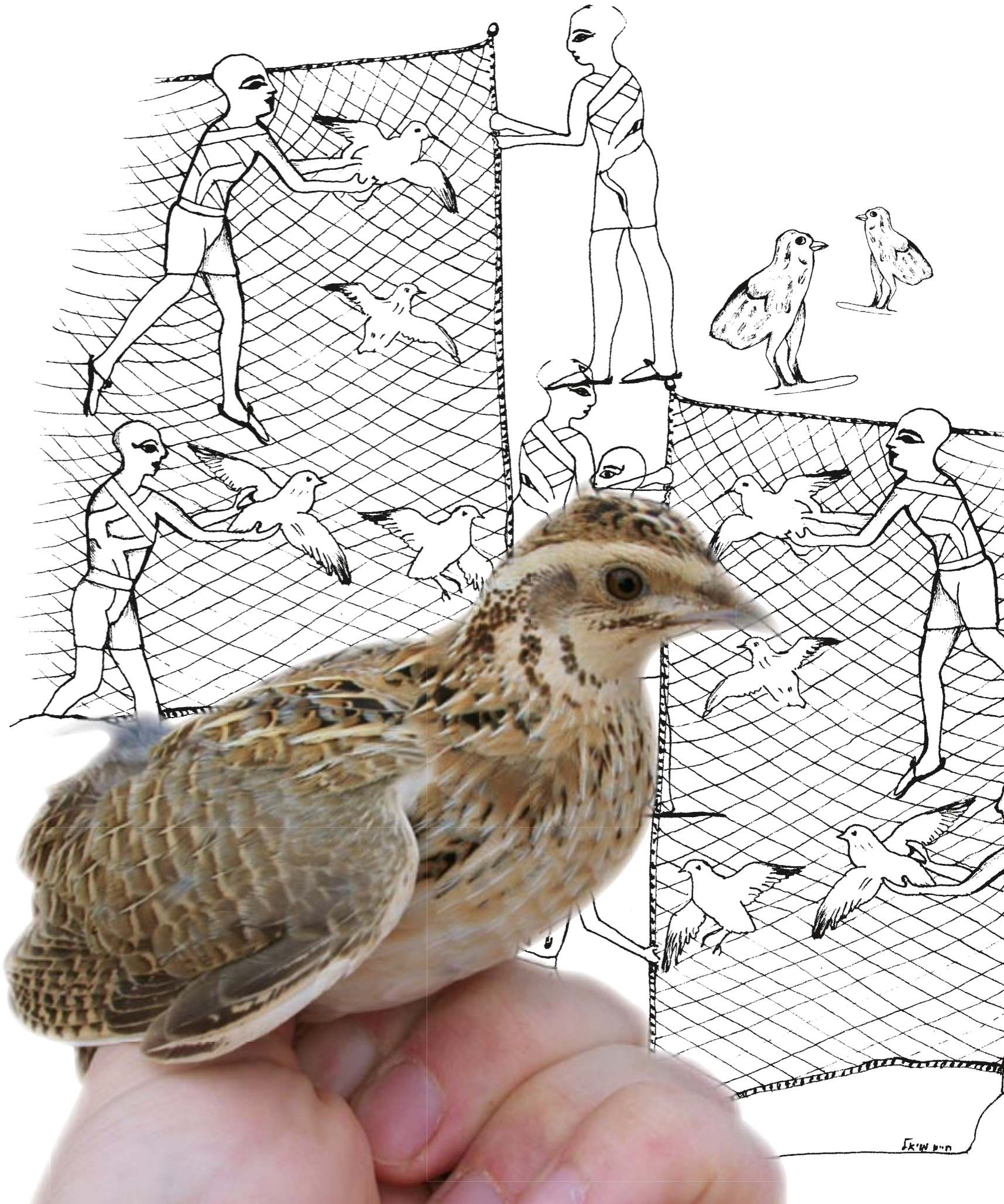

כחול ימים עוף כנף

לכבוד חג הפסח המתקרב ולזכר יציאת מצרים והניסים שפקדו אותנו במדבר, סקירה מקיפה על אורחות חייו של השליו ועל הופעותיו במקרא ובתרבות המצרית העתיקה

כתיבה ואיור: חיים חזיאל

יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס) מציין בספר "קדמוניות היהודים" את נדידת השליו באביב: "להקות השליו הגיעו למדבר ממפרץ ערב ועפו על פני הים באמצעו, ועקב העייפות מחמת התעופה, ומתוך שדרכם לרחף סמוך לפני הקרקע, הם צנחו אל העברים", בדומה לתיאור המקראי: "יסע קדים בשמים, וינהג בעוזו תימן" (תהילים ע"ח, 26).

צידי השליו

ציד השליו היה מפותח עוד בימי מצרים הקדומה, כפי שיכולים להעיד ציורי קיר בקברים שונים. **דידורוס מסיקוליה**, שחי באמצע המאה הראשונה לפנה"ס, מעיד כי פושעים שהוגלו לרינוקורורה (כיום מזוהה עם אל-עריש העתיקה) שבחוף המצרי, היו קולעים רשתות מסיבי צמחים שונים ויוצרים מהן כעין מכמורות וצדים באמצעותן שליו. במצרים נקראו אז השליו בשם "כסניונים", ורבים מהם היו נכבשים בקדרות בישראל, לאחר שהוחמצו, בדומה למסורת בתקופת הפרעונים. השליו היו ללא ספק משביעים, כפי שנאמר בתלמוד: "שליו, צדיקים אוכלים אותו בשלווה". מסתבר כי השליו אוגרים שומן רב מתחת לעורם לפני עונת הנדידה. מכאן, אגב שמו הערבי "סומנה" (שומן), השגור בשפת הבדואים של צפון סיני.

כיום שיטת הציד המסורתית והמקובלת ביותר בצפון סיני היא באמצעות רשתות כפולות, שגובהן כשלושה מטרים, ואורכן עשוי להגיע לעשרות ק"מ. הציידים מציבים רשת רפוייה בצד הפונה לים ובעורפה רשת מתוחה. השליו הבא מהים עם אור ראשון נתקל ברשת הצפופה, מושך אותה בתנועתו ויוצר יחד אתה כיס הנסגר בתוך הרשת. עם לכידת השליו מורטים את אברותיו וכולאים אותו בכלוב עשוי נצרים. השליו מסוגלים להחזיק כך מעמד כשבוע ימים ללא אוכל ומים, הודות לשומן שאגרו לפני מסעם. בישראל המין מוכרז כיום כערך טבע מוגן.

השליו באמנות המצרית

השליו מתואר באמנות המצרית כבר מתקופת השושלת הקדומה. הוא מוזכר בפפירוס האריס הגדול, שם מצוינת תרומה של יותר מ-100,000 עופות, ומתוכם 21,700 שליו.

השליו (Quail), שנחשב לקטן בסדרת התרנגולאים, מוזכר במקרא ובמקורות עתיקים שונים ובמיוחד במקורות המצריים ובאמנות המצרית. שמו העברי המקראי השתמר היטב בשמו הערבי "סלוי" (שמו הערבי הנוסף הוא "פר", כהמיית משק כנפיו). השליו מעדיף לחפש את מזונו בערבות עשב ובשטחי חמדות - עם עשבייה נמוכה ובינונית, ובמיוחד בשדות חיטה ואספסת, ובעיני המצרים הקדמונים נחשב הן כמזיק והן כמעדן. מזונו מורכב בעיקר מזרעים, מעלים ומנבטים של תבואה ובעונת הקינון הוא ניזון גם מחרקים. אגב, שמו הצרפתי - Caille des bles - פירושו "השליו של החיטה".

נדידתם הממונית של השליו בעבר היתה תופעה בולטת, והאדם באזורנו גילה בה עניין רב, בעיקר בשל העובדה שניתן לצוד אותם על נקלה עם הגיעם מותשים וכבדי מעוף לאחר חצייתם את האגן המזרחי של הים התיכון. עדות מקראית לכך ניתן למצוא בפסוק: "ורוח נסע מאת ה' ויגו שלים מן הים ויטש על המחנה כדרך יום... ויקם העם כל היום ההוא וכל הלילה וכל יום המחרת ויאספו את השליו" (במדבר י"א, 31-32).

נדידת השליו

נס השליו התרחש פעמיים לבני ישראל היוצאים ממצרים, פעם במדבר צין (שמות ט"ז) ופעם במדבר פארן (במדבר י'). הנס התרחש לראשונה לאחר "חמישה עשר יום לחודש השני לצאתם מארץ מצרים" (שמות ט"ז, 1) ובפעם השנייה בחודש השני, ב-20 בחודש. מהותו של נס השליו נעוצה איפה בזמן הופעתו - באביב, ובמקום הופעתו - בלב המדבר.

נדידת השליו מתרחשת מאמצע אוגוסט ועד לאמצע אוקטובר בסתיו ובאביב, בין סוף מרץ לאמצע מאי, ובעיקר במחצית השנייה של הלילה ובשעות הבוקר המוקדמות. נתיב כניסתם מן הים בסתיו הוא בעיקר מחופי עזה אל אל-עריש ועד ללגונת ברדאויל, ורק מעט ביתר האזורים לאורך החוף. לגבי מצרים, השליו מקנן בעיקר בדלתא של הנילוס, ואילו נדידתו בסתיו במצרים נגלית ברוב עוצמתה בפיוס, מערב אלכסנדריה, לאורך הים האדום וכן בנאות המדבר המערבי דחלה וחרגה.

לבעלי האדמה. ללא ספק, השליו נלכד בשדה הקציר הסמוך אליהם.
"שאל ויבא שליו ולחם שמיים ישיעם" (תהילים ק"ה, 40)

הרודוטוס מספר כי שלווים, ברווזים ועופות קטנים מומלחים ונאכלים לא מבושלים, בעוד כל יתר העופות נאכלים מורתחים וצלויים. כל מה שלא ניתן להיאכל טרי חייב להשתמר במהירות על ידי המלחה, ייבוש ועישון. כמו כן מספר הרודוטוס כי סוג של בשר מיובש המעורבב עם שומן מומס הוכן לעיתים עם בירה או עם דבש ולהם הוספו כנראה משמרים. ישנו תיאור נהדר מציור קיר בקבר של Nakht (השושלת ה-18) מתבי, המתאר אדם מורט את הנוצות מעופות ציד, כדוגמת השלווים וברווזים. בהמשך נראים הציידים פושטים את עורם לאחר שגופותיהם הושמו לייבוש בשמש וברוח, ולבסוף הם מונחים בכדים מקרמיקה, קרוב לוודאי עם מלח (ראו איור). גם במקרא מתוארת פריסת השלווים: "וישטחו להם שטוח סביבות המחנה" (במדבר י"א, 33). ייתכן שהכוונה לכך ששטחו ופרשו את השלווים לייבוש ולשימור בשמש, אולי לאחר כבישתם במלח.

מלבד עדויות אלו ואחרות, יש לציין כי נתגלו שרידי עצמות שלווים בקברים מצריים רבים, שם הוצעו כמובן, כמנחה למת לכשיתעורר באחרית הימים.

אריסטו היווני ו**פליניוס** הרומי מעידים כי בשרו של השליו עלול להיות רעיל, ומספרים כי מזונותיו של השליו מרעילים לעיתים את בשרו ומכאן את אלה האוכלים אותם. אכן ידוע ברפואה המודרנית כי השליו עשוי להיות רעיל, ואפילו יוחד להרעלה זו שם - Cuturnism, כשמו המדעי של השליו: Coturnix, שהוענק לו על ידי **לינאוס** ב-1758. מעניין כי ההרעלה מתרחשת רק עם אכילתו בעת נדידת האביב בלבד. עדות אפשרית לכך שהשלווים רעילים מופיעה גם במקרא: "הבשר עודנו בין שניהם, ויך ה' בעם מכה רבה מאוד..." (במדבר י"א, 33). ביוון העתיקה השליו היה קודש **לארטמיס** (דיאנה) אלת הציד, כאשר עיר פולחנה הידועה היתה אפסוס (כיום בטורקיה) שכונתה גם בשם "אורטיגה", כשמו היווני של השליו. **הסלקוויסט**, מתלמידיו החשובים של לינאוס, אשר ביקר במצרים בשנת 1751, תיאר את ההגעה ההמונית של השלווים למצרים בתקופה זו. הוא מציין כי בתקופה שבה החיטה מבשילה השלווים נוהגים להסוות עצמם בין התבואה, אך

המתארת ארבעה אנשים, הנראים מהצד, עומדים באמצע שלף גבוה בשדה תבואה שלא מזמן נקצר, מחזיקים רשת, ושני אנשים אחרים מבהילים את השלווים ומכוונים את תנועתם היישר אל הרשת. שיטת לכידה זו של השלווים נצפתה גם בתקופה המודרנית במצרים והיא נעשתה בעיקר בלילה, בזמן שקל להבהיל את העופות התשושים. אף שכיום ציד השלווים אינו חוקי, הציידים ממשיכים במנהג זה.

ניתן לראות בציור קיר ממסטבה (מבנה קבר תת-קרקעי) של הנסיכה Atet במיידום מהשושלת הרביעית, את דמותו של שליו מתבגר בטבע, כבן שבועיים בערך, בעל פלומה צהובה-זהובה עם פסים שחורים לצידי צווארו ובכנפיו הלא מפותחות, ממש כמו של צעיר בטבע. במסטבה ב-Mereruka שבסקרה מהשושלת החמישית, ישנו תבליט מגולף ובו סצנה המתארת חקלאים הנאספים אל רשת הלכידה של השלווים בשדות המזרע, בזמן

????????????????????????????????

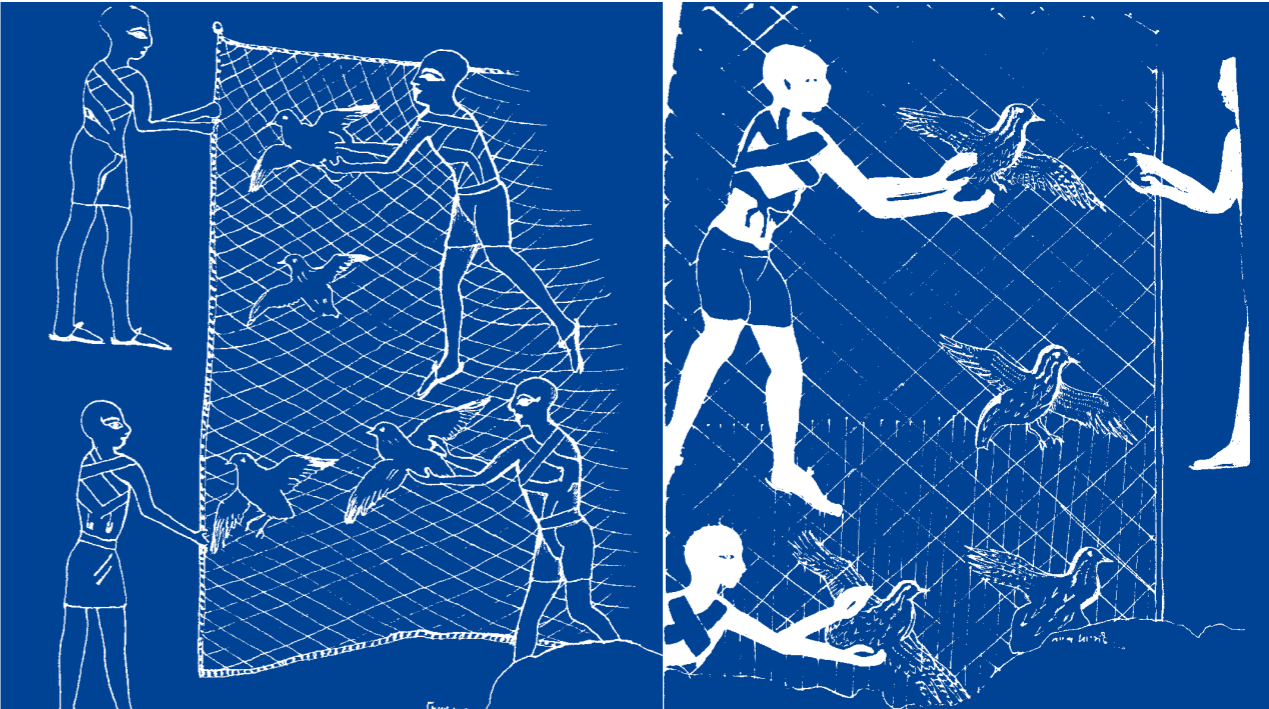
השלווים נוהגים להסוות עצמם בין התבואה, אך האיכרים המצרים יודעים היטב שישנם גנבים באדמתם והם מותחים רשת מעל התבואה ומקיפים את השדה ברעש רב, כדי להבהיל את העופות ממקום רבצם

שבין קציר היבול ועד לתהליך האיסוף (ראו איור). האמן המצרי הצליח לתפוס היטב את הציפורים ממש ברגע התפרצותם מהשדה אל על. חלק מהשלווים נתפסו בכנפיהם, וחלקם נראים לכודים ומסובכים ברשת הערפל. השלווים תוארו בצורה נטורליסטית למדי, אם כי ללא קנה מידה נכון, כאופייני לציור המצרי המגמתי. האמן הדגיש היטב את הפלומה המבצבצת מגופם המוסווה היטב בדגמים שבתוכם התחבאו. דוגמה נוספת של ציד שלווים באמנות המצרית, כמו זה שמופיע בציור קיר מהשושלת ה-19 בקבר מתבי (ראו איור), היא סצנה לא מושלמת

שתי סצנות חשובות מראות את לכידת השלווים. במסטבה ב-Mereruka מהשושלת השישית (ראו איור) מתואר ציד שלווים שבו שני אנשים מבהילים את העופות לרשת שנאחות על ידי שני אנשים נוספים, ותבליט מהשושלת ה-18 בקבר של Khaemhet בעיר תבי, מציג שתי קבוצות אנשים המודדים את היבול כדי להעריך את גובה המסים שאותם חייבים לממשל, כשמהלך העבודה מופרע על ידי להקה של שלווים הניזונים מהתבואה. דוגמה מאותה תקופה נראית בציור קיר בקבר של Menna בתבי. בציור נראים שלווים הנאספים עם אלומות שיבולים ומובאים

מודעה

????????????????????????????????

מודעה

השליו אינן נאמנות כדרכיה של החסידה. כך למשל באביב 1924, באופן בלתי שכיח, צנחו המוני שלווים כעשרה מייל מצפון לנמל סודן. צניחה זו הזכירה את זו המוזכרת במקרא: "ויהי בערב ותעל השליו ותכס את המחנה" (שמות ט"ז, 13). באותו אביב היו השלווים מרובים מאוד ואילו באביבים הבאים כמעט ולא ניתן היה לצפות בציפור זו. נדידת האביב בחודש מרס ובראשית אפריל בדרך כלל אינה מרהיבה כל כך, אבל באותה שנה צפו רבים בסיני ובישראל בלהקות חסרות האונים, שחצו כנראה את המדבר ברוח נגדית. לשליו השמנמן לא היה די כוח להמשיך לעבור מרחקים ארוכים ללא מנוחה.

הנוקים הנגרמים לשלווים באזורים אלה בוודאי מרובים כל שנה, אך בשנים סוערות הם מגיעים לממדים שלא ישוערו. בסתיו מגיע השליו בעיקר אל אזורי החוף של ישראל, ומעזה ודרומה הולך מספרו ורב. באביב מצוי השליו בכל ישראל, מן החוף ועד לעמק הירדן והלאה מזרחה. הלהקות ממשיכות בעיקר לטורקיה, לארמניה ולבולגריה, וישנם מספר מועט של זוגות המקננים אצלנו בעמק בית שאן, בשפלת יהודה ובעמקי הצפון. הבוחרים לקנן ברחבי ישראל עשויים להטיל עד 13 ביצים על הקרקע החשופה. ❖

חיים מויאל הוא צפר וארכיאולוג, עובד במרכז הבין לאומי לחקר נדידת ציפורים בלטרון.

מכמורות מצודה גדולות בין מוטות שגובהם הגיע ל-12 רגל. "מצודה" זו הורכבה מרשת כפולה: רשת אריג קטנה הפרושה לפני רשת אריג גדולה. השליו היה פוגע ברשת הקטנה ונושא אותה איתו, עד הגיעו אל הרשת הגדולה שמאחוריה. שם היה מגלה כי הוא נמצא בתוך שקיק קטן. לאחר שהציידים נטלו אותו משם היו כולאים ומפטמים אותו עד שהשמין ואז מוכרים אותו לסוחרים.

טריסטורם (1873), "אבי הזואולוגיה של ארץ הקודש", מספר שבחודש אפריל מצא באלג'יריה עם אור בוקר את האדמה מכוסה בשלווים, והרידוע כי השליו תמיד עף בשעות הבוקר המוקדמות. הם היו כל כך עייפים עד שלא זו ממקומם וכמעט דרכו עליהם ממש, ואף על פי שהומתו מהם מאות, לא עזבו את המקום עד שהרוח שינתה את כיוונה, ואז פתאום הרהיבו עוז והתפרצו צפונה, אל עבר הים, ללא תועה אחד.

דרכי הנדידה של השליו
נדידת השליו באביב היא בחזית הרחבה מעל ישראל, ובסתיו בחזית דומה מעל סיני ומצרים. נדידת הסתיו של השליו נמשכת בעיקר מסוף אוגוסט עד סוף ספטמבר. למצרים וסיני מגיעות הציפורים באפיסת כוחות גמורה וצונחות למקום המחסה הראשון המזדמן להן בדרכן. שם הן נחות במשך כמה שעות ולפעמים אף יום תמים. בודנהיימר ואחרים ציינו כי דרכי הנדידה של

האיכרים המצרים יודעים היטב שישנם גנבים באדמתם והם מותחים רשת מעל התבואה ומקיפים את השדה ברעש רב, כדי להבהיל את העופות ממקום רבצם. לאחר תפיסתם האיכרים מכינים מהם תבשיל עדין וטעים.

נופלים מן השמיים

אהרנטי, הזואולוג העברי הראשון (1923), ציין כי השלווים נופלים באין אונים בלילה ממרום מעופם אל חולות חוף עזה ומתפשטים בין רגע אל בין חישות השלף והסבך, "אז יצא כל העם, מנער ועד זקן ופנסים או אבוקות בידיהם וצדים את האורחים העייפים לאלפים, מי במכמורת ומי ביד. והנמלטים יתפשטו מהר דרומה אל הנילוס, חופי ים סוף ושאר החבלים הדרומיים".

מיינרצהאגן (1925) שכתב את ספרו הנודע Birds of Egypt, מציין כי במרוצת הדורות לא השתמשו בציד אינטנסיבי של השליו ברשתות, עד לקראת סוף המאה ה-19. אז החלו כנראה לייצא שלווים לאירופה. באותן שנים יוצאו מאות אלפים ואפילו מיליונים של שלווים, עד אשר החלו להתמעט מאוד והציד פחת.

בודנהיימר (1953), מחשובי הזואולוגים של ישראל בכל הזמנים, מציין כי הערבים בצפון סיני היו נוהגים לפרוש מכמורות יד קטנות בצד הדרומי של השיחים והשליו הנכנס תמיד אל בינות השיחים האלה מצפון ויוצא מהם מצד דרום, נלכד. לאורך החוף היו פורשים גם